

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ  
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**



**БЕЗПАЛА ВАЛЕНТИНА ВОЛОДИМИРІВНА**

УДК 343.15

**ІСТОТНІ ПОРУШЕННЯ ВИМОГ КРИМІНАЛЬНОГО  
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ СКАСУВАННЯ ЧИ  
ЗМІНИ СУДОВОГО РІШЕННЯ**

**12.00.09** – кримінальний процес та криміналістика;  
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата  
юридичних наук**

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,  
Міністерство внутрішніх справ України

**Науковий керівник** кандидат юридичних наук, доцент  
**Никоненко Михайло Якович,**  
Національна академія внутрішніх справ,  
професор кафедри кримінального процесу

**Офіційні опоненти:**

доктор юридичних наук, професор  
**Тертишник Володимир Митрофанович,**  
Університет митної справи та фінансів,  
професор кафедри правоохоронної діяльності  
та кримінально-правових дисциплін

кандидат юридичних наук, професор  
**Ляш Андрій Олексійович,**  
Національний університет водного господарства  
та природокористування,  
професор кафедри відновного правосуддя  
та приватної детективної діяльності

Захист відбудеться 25 червня 2020 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої  
вченої ради Д 26.007.05 у Національній академії внутрішніх справ за адресою:  
03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх  
справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий 25 травня 2020 р.

**Учений секретар**  
спеціалізованої вченої ради



**Д.О. Савицький**

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** Як засвідчує аналіз правозастосовної практики сьогодні ще наявна значна кількість недоліків, у тому числі у сфері здійснення правосуддя та ухвалення судових рішень у кримінальному провадженні, що не дозволяє з достатньою повнотою виконувати визначені законом завдання кримінального провадження – захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України).

Так, за даними судової статистики з 1 млн судового рішення, що були ухвалені місцевими судами у кримінальному провадженні протягом 2018 року, і підлягали оскарженню, 13,8 тис (1,1 %) судових рішення були скасовані та змінені апеляційними судами (у 2017 році – 2,1 %) <sup>1</sup>.

За результатами апеляційного розгляду скарг на вироки місцевих судів протягом 2018 року з 13,9 тис вироків, з яких вироків було змінено у 3 тис справах (22,25 %), у 4 тис справах вироків було скасовано (31,59 %). При цьому, серед підстав скасування вироків (ст. 409 КПК України) істотне порушення вимог кримінального процесуального закону (ст. 412 КПК України) обіймає провідне місце: за цією підставою вироків було скасовано у 1939 справах (що складає 44,12 % із загальної кількості справ, в яких вироків було скасовано) <sup>2</sup>.

За результатами апеляційного розгляду скарг на ухвали місцевих судів у 2018 році з 6,5 тис ухвал ухвали було змінено у 251 справі (3,82 %), у 3 тис справах ухвали було скасовано (46,01 %) <sup>2</sup>.

За даними Верховного Суду у 2018 році на його розгляді перебувало 14,5 тис касаційних скарг і справ, із них 7,9 тис було розглянуто, за результатами чого у 287 справах скаргу було задоволено і судові рішення змінені (3,61 %), у 1 тис справах скаргу задоволено і судові рішення скасовано (13,63 %) <sup>3</sup>.

Виявлені вищими судовими інстанціями недоліки судових рішень, у тому числі, допущені істотні порушення вимог кримінального процесуального закону, що і ставало підставою (як окремою, так і серед інших) для скасування чи зміни ухвалених судових рішень, не дозволяють з достатньою повнотою говорити про ефективність правосуддя у кримінальному провадженні, забезпечення виконання його основних завдань.

---

<sup>1</sup> Огляд даних про стан здійснення правосуддя у 2018 році / Судова влада України : офіційний веб-портал. URL: [https://court.gov.ua/inshe/sudova\\_statystyka/](https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/).

<sup>2</sup> Звіт судів апеляційної інстанції про розгляд апеляційних скарг у порядку кримінального провадження за 2018 рік / Судова влада України : офіційний веб-портал. URL: [https://court.gov.ua/inshe/sudova\\_statystyka/rik\\_2018](https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2018).

<sup>3</sup> Звіт про здійснення правосуддя Верховним Судом за 2018 рік / Судова влада України : офіційний веб-портал. URL: [https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/sud\\_statistika/stat\\_zvit\\_2018\\_zag](https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/sud_statistika/stat_zvit_2018_zag).

Окрім суто статистичних даних, варто вказати і на те, що суди різних інстанцій по-різному оцінюють одні й ті ж самі обставини, як такі, що можуть стати підставою для скасування або зміни судового рішення.

За таких обставин теоретичні і прикладні проблеми істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування чи зміни судових рішень, набувають особливої актуальності та значущості, а напрями підвищення ефективності правосуддя у кримінальному провадженні, забезпечення однозначності та єдності судової практики із року в рік стають одними із пріоритетних на шляху розвитку системи кримінальної юстиції.

Незважаючи на наявність значної кількості робіт учених різних історичних періодів та етапів розвитку вітчизняної науки кримінального процесуального права, таких як Н.Р. Бобечко, Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна, О.С. Кашка, Н.В. Кіцен, О.Ю. Костюченко, І.І. Котубей, А.О. Ляш, В.Т. Маляренко, Ю.М. Мирошніченко, В.І. Сліпченко, М.С. Строгович, В.М. Тертишник, І.Я. Фойницький, та інших, що присвячені дослідженню процедури судового розгляду, ухвалення судового рішення, апеляційному та касаційному провадженню, ряд питань, пов'язаних із повноваженнями судів вищих інстанцій, встановленням ними недоліків судових рішень нижчестоящих судів, застосуванням підстав для їх скасування або зміни не знайшли свого однозначного вирішення, а після прийняття та набрання чинності КПК України 2012 року, окремі із них вимагають нового наукового аналізу. Залишаються недостатньо дослідженими підстави скасування та зміни судових рішень вищестоящими судами, як їх система, так і окремі види, питання кваліфікації кримінальних процесуальних правопорушень, що тягнуть скасування або зміну вироків, ухвал, постанов суду та ін.

Безперечним є те, що дослідження цієї проблематики потребує комплексного підходу, врахування нових напрямів розвитку вітчизняної юридичної науки, з одночасним переосмисленням наукових поглядів минулого, висвітленням прикладних аспектів цього напрямку дослідження.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях: Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні (Указ Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008), Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року (Указ Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015), узгоджується із Пріоритетними напрямами розвитку науки і техніки на період до 2020 року (Закон України від 9 вересня 2010 № 2519-VI), Стратегією розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки (Постанова загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 р.) та виконаний відповідно до Пріоритетних напрямків наукового забезпечення діяльності МВС України на період 2015–2019 років, затверджених наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275 та планів науково-дослідних робіт Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 рр. (рішення Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 29 жовтня 2013 р., протокол № 28). Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 22 грудня 2015 року (протокол № 23).

**Мета і задачі дослідження.** Основною *метою* дисертації є розробка та обґрунтування положень теоретичного і практичного характеру, пов'язаних із системою істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підставою для скасування або зміни судового рішення, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій по вдосконаленню кримінального процесуального законодавства та практики його застосування в аспекті предмета дослідження.

Для досягнення зазначеної мети передбачалося вирішення таких *задач*:

- розкриття генезису теоретичних уявлень та розвитку законодавства про істотні порушення вимог кримінального процесуального закону;
- встановлення методологічних засад дослідження системи істотних порушень вимог кримінального процесуального закону як підстави для скасування або зміни судового рішення;
- формулювання поняття та визначення правової природи істотних порушень вимог кримінального процесуального закону як підстави для скасування або зміни судового рішення;
- визначення видів істотних порушень вимог кримінального процесуального закону як підстави для скасування або зміни судового рішення;
- виділення форм істотних порушень вимог кримінального процесуального закону як безумовної підстави для скасування судового рішення;
- встановлення характеру причин і умов істотних порушень вимог кримінального процесуального закону як підстави для скасування або зміни судового рішення;
- розроблення пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення законодавства та практики його застосування у контексті розглядуваних у роботі питань.

*Об'єкт дослідження* – правовідносини, що виникають, розвиваються і припиняються у зв'язку із скасуванням чи зміною судових рішень на підставі істотних порушень вимог кримінального процесуального закону.

*Предмет дослідження* – істотні порушення вимог кримінального процесуального закону як підстава для скасування чи зміни судового рішення.

**Методи дослідження.** Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої мети і задач дослідження, його об'єкта та предмета. Методологічною основою дослідження є діалектико-матеріалістичний метод пізнання соціальних явищ та процесів. Під час дослідження використовувався *історико-правовий метод*. Він надав можливість простежити процес розвитку теоретичних уявлень і законодавства про систему підстав для скасування або зміни судових рішень у кримінальному процесі загалом і про істотні порушення кримінального процесуального закону, як самостійну підставу для скасування або зміни судового рішення зокрема (підрозділи 1.1–1.2). За допомогою *порівняльно-правового методу* були проаналізовані погляди вчених стосовно окремих питань поняття та правової природи істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування або зміни судового рішення, їх видів, форм істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як безумовної підстави для скасування судового рішення, причин і умов істотних порушень

вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування судового рішення (підрозділи 1.1–2.3). Також проаналізовано кримінальне процесуальне законодавство окремих країн близького зарубіжжя з огляду на міжнародний досвід нормативного врегулювання поняття та видів істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування або зміни судового рішення (підрозділи 2.1–2.2). Завдяки *формально-правовому методу* були опрацьовані норми чинного КПК України та інших нормативно-правових джерел, встановлені, зокрема правова природа та сформульовані поняття підстав для скасування або зміни судового рішення; істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування або зміни судового рішення; здійснено поділ істотних порушень вимог кримінального процесуального закону на види; виділено форми істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, які є безумовними підставами для скасування судового рішення; з'ясовано та досліджено сутність причин і умов істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, сформульовані пропозиції щодо вдосконалення окремих кримінальних процесуальних норм (підрозділи 1.2–2.3). *Метод системно-структурного аналізу* дозволив встановити методологію дослідження істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування або зміни судового рішення (підрозділ 1.2), дослідити об'єктивні та суб'єктивні причини істотних порушень вимог кримінального процесуального закону (підрозділ 2.2) тощо. *Соціологічний метод* був використаний при вивченні практики застосування кримінального процесуального закону з відповідних питань, узагальненні результатів анкетування практичних працівників, зокрема, прокурорів і суддів.

*Емпіричну базу* дослідження становлять дані офіційної правової статистики за період 2016–2018 років; результати вивчення 126 судових рішень, ухвалених у кримінальних провадженнях та розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень протягом 2015–2019 років; результати анкетування 124 прокурорів (обласних та окружних прокуратур) та 73 суддів (першої, апеляційної та касаційної інстанцій). Також використано власний досвід практичної роботи дисертанта на посадах секретаря судового засідання, помічника судді в апеляційному суді Київської області та головного спеціаліста відділу з питань звільнення суддів управління з питань суддівської кар'єри секретаріату Вищої ради правосуддя.

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає в тому, що дисертація є одним з перших у сучасній вітчизняній науці кримінального процесу монографічним дослідженням проблемних питань нормативного закріплення та практичного встановлення істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування або зміни судового рішення, що дозволило обґрунтувати низку нових положень і висновків, надати практичні рекомендації та пропозиції з досліджуваних питань. Серед яких:

*вперше:*

– обґрунтовано, що властивістю істотних порушень вимог кримінального процесуального закону як підстави для скасування чи зміни судового рішення, є

їх прямий або непрямий, але фактичний вплив на ухвалене судове рішення, внаслідок чого воно стає незаконним та/або необґрунтованим та/або невмотивованим та/або несправедливим, що стало підставою для пропозиції про відмову від законодавчої конструкції «...чи могли перешкодити суду...» ;

– встановлено, що критерієм виділення з-поміж усіх теоретично можливих істотних порушень вимог кримінального процесуального закону тих, які є безумовними підставами для скасування судового рішення, є їх пряме чи опосередковане посягання на вихідні, фундаментальні начала змагального кримінального провадження – принципи рівності сторін та незалежності суду;

*удосконалено:*

– поняття підстав для скасування або зміни судового рішення в апеляційному та касаційному порядках як наявності обставин, передбачених кримінальним процесуальним законом і встановлених судом вищої інстанції, що свідчать про необхідність дослідження нових даних, які не були досліджені судом першої інстанції, а також допущене судом першої та/або апеляційної інстанції порушення вимог закону, і які призвели до незаконності та необґрунтованості та/або невмотивованості та/або несправедливості судового рішення, що обумовлює необхідність його скасування чи зміни;

– зміст істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, якими повинні вважатись не лише порушення вимог КПК України (як про це йдеться у ч. 1 ст. 412 КПК України), інших джерел кримінального процесуального законодавства України (про які йдеться у ч. 2 ст. 1 КПК України), а й недотримання правових позицій ЄСПЛ, сформульованих його практикою та викладених у його рішеннях;

– поняття істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, якими є порушення (у тому числі, неврахування практики Європейського суду з прав людини), які стали перешкодою для повного та неупередженого судового розгляду, застосування до кожного учасника кримінального провадження належної правової процедури і, як результат цього, – ухвалення судового рішення, що не відповідає визначеним законом вимогам, тобто є незаконним та/або необґрунтованим та/або невмотивованим та/або несправедливим;

*дістало подальший розвиток:*

– теоретичні уявлення про нормативний розвиток інституту істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування або зміни судового рішення, що відбувався від визнання та закріплення факту порушення процесуального закону, як підстави для перегляду судового рішення судом вищого рівня, і до встановлення переліку спочатку істотних форм і порядків кримінального судочинства, порушення яких ставало підставою для оскарження та скасування судових рішень, а надалі – істотних порушень форм і порядків кримінального судочинства;

– теоретичні уявлення про розвиток наукових досліджень істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування чи зміни судового рішення, який від свого початку до сьогодні демонструє історичну циклічність і фактично відбувається у напрямі розкриття змісту та встановлення критеріїв оціночних понять, що використовувались при їх

формулюванні, через: виокремлення частини порушень вимог кримінального процесуального закону на підставі їх істотності з усього масиву можливих порушень; встановлення ознак істотності порушень вимог кримінального процесуального закону; формулювання переліку істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, що є безумовними підставами для скасування судового рішення;

– класифікація істотних порушень вимог кримінального процесуального закону залежно від ступеню їх впливу на належний перебіг кримінального провадження: істотні порушення, що є умовними підставами для скасування або зміни судового рішення; істотні порушення, що є безумовними підставами для скасування судового рішення;

– зміст юридичної правовідновлюючої відповідальності, що виникає внаслідок ухвалення судом першої або апеляційної інстанції незаконного та/або необґрунтованого та/або невмотивованого та/або несправедливого судового рішення, фактичними підставами якої є ті порушення матеріального та процесуального закону, що були допущені судом першої або апеляційної інстанції під час судового розгляду загалом і ухвалення судового рішення, зокрема;

– обґрунтування переваги причин суб'єктивного характеру, що пов'язані із особистістю судді і мають прямий зв'язок із істотними порушеннями вимог кримінального процесуального закону, над причинами об'єктивного характеру, що мають опосередкований зв'язок із ними;

– обґрунтування необхідності вдосконалення норм КПК України шляхом внесення змін, зокрема до статей 409, 412 КПК України, в частині порушень не лише вимог КПК України, а й інших джерел кримінального процесуального законодавства України та недотримання правових позицій ЄСПЛ, сформульованих його практикою та викладених у його рішеннях.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає в тому, що сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції, впровадження та рекомендації можуть бути використані та використовуються у:

– *науково-дослідній діяльності* – при подальшому дослідженні питань істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування або зміни судового рішення (акт Національної академії внутрішніх справ від 20 грудня 2018 року);

– *правозастосовній діяльності* органів прокуратури та суду (акти прокуратури Київської області від 1 листопада 2019 року; Згурівського районного суду Київської області від 4 листопада 2019 року);

– *освітньому процесі* – при написанні окремих розділів (глав) підручників і навчальних посібників з відповідних навчальних дисциплін, при підготовці лекцій і проведенні занять за відповідними темами (акт Національної академії внутрішніх справ від 20 грудня 2018 року).

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, доповідалися та оприлюднені у виступах автора на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: міжнародній науково-практичній конференції

«Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Львів, 27–28 січня 2017 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми реформування системи законодавства України» (м. Запоріжжя, 27–28 січня 2017 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку» (м. Харків, 4–5 серпня 2017 р.); міжвідомчій науково-практичній конференції «Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи» (м. Київ, 24 листопада 2017 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (м. Одеса, 10–11 серпня 2018 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 17–18 серпня 2018 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Правові засади суверенного розвитку України в сучасних умовах» (м. Київ, 1–2 лютого 2019 р.).

**Публікації.** Основні положення та висновки дисертації відображено у 13 наукових публікаціях, серед яких п'ять статей у наукових фахових виданнях України з юридичних наук, одна – у міжнародному науковому виданні іншої держави та сім тез у збірниках доповідей на науково-практичних конференціях.

**Структура дисертації.** Робота складається зі вступу, двох розділів, що містять п'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (298 найменувань на 31 сторінці), додатків (п'яти найменувань на 12 сторінках) та анотацій. Повний обсяг дисертації становить 238 сторінок, з яких основний текст – 195 сторінок.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, ступінь наукової розробки проблеми, вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету і завдання дослідження, його об'єкт, предмет, використані методи, висвітлено наукову новизну одержаних результатів, їх значення у науково-дослідній, законотворчій і правозастосовній діяльності, освітньому процесі, наведено дані про апробацію та публікації результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

**Розділ 1 «Теоретико-правові та методологічні засади дослідження істотних порушень вимог кримінального процесуального закону як підстави для скасування чи зміни судового рішення»** складається з двох підрозділів і присвячений висвітленню генезису інституту істотних порушень вимог кримінального процесуального закону у законодавстві та теорії кримінального процесуального права, з'ясуванню сучасних уявлень про правову природу істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування чи зміни судового рішення, та методологічних засад їх дослідження.

У *підрозділі 1.1. «Генезис інституту істотних порушень вимог кримінального процесуального закону у законодавстві та теорії кримінального процесуального права»* у результаті ретроспективного огляду вітчизняного законодавства про істотні порушення вимог кримінального процесуального

закону, як підставу для скасування чи зміни судового рішення, зроблено висновок про те, що сучасне розуміння цього правового явища є удосконаленою трансформацією тих правових положень, які зародились наприкінці XV століття. Протягом усього періоду свого розвитку відповідні правові положення ставали відображенням самої сутності перегляду судових рішень, що була притаманна кримінальному процесу певного історичного періоду.

Вказується, що у своєму розвитку інститут істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування чи зміни судового рішення, пройшов шлях від визнання та закріплення факту порушення процесуального закону, як підстави для перегляду судового рішення судом вищого рівня, і до встановлення переліку спочатку істотних форм і порядків кримінального судочинства, порушення яких ставало підставою для оскарження та скасування судових рішень, а надалі – істотних порушень форм і порядків кримінального судочинства. Поряд із цим, істотність порушень набувала тією чи іншою мірою загального характеру, і подекуди встановлювалась судами на власний розсуд виключно з урахуванням впливу цих порушень на ухвалене судові рішення у кожному конкретному випадку. Згодом інститут істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування чи зміни судового рішення, одержав так би мовити «збалансоване» нормативне врегулювання, що поєднало загальну (відкриту) форму визнання порушень істотними, такими, що вплинули (чи могли вплинути) на судові рішення, і окрему (закриту) форму встановлення переліку істотних порушень, що визнані безумовними підстави скасування судового рішення.

Стверджується, що чинні законодавчі положення про істотні порушення вимог кримінального процесуального закону, як підставу для скасування чи зміни судового рішення, підлягають новому науковому осмисленню і дослідженню з урахуванням розвитку процесуальної форми, зміни кримінального процесуального законодавства та практики його застосування, формування нової судової доктрини, зокрема й через правові висновки Верховного Суду.

До того ж, проведене в межах цього дослідження опитування також засвідчило, що переважна більшість респондентів (71,8 % опитаних прокурорів і 91,8 % опитаних суддів) вважають саме поєднання історичного та сучасного передового досвіду найбільш оптимальним варіантом методологічного підґрунтя правових реформ в Україні.

Вирішення цього завдання визнається багатоаспектною проблемою, оскільки наявним є балансування між сталістю ухвалених судових рішень і необхідністю їх скасування чи зміни задля відновлення порушеного внаслідок недотримання вимог процесуального закону правового стану; між захистом прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження та встановленням «процесуальних фільтрів» на апеляційний та касаційний перегляди судових рішень і т.п.

Встановлено, що основним напрямом розвитку інституту істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування чи зміни судового рішення, з моменту його зародження і до сьогодні є прагнення до конкретизації, зокрема в аспектах: 1) виокремлення частини

порушень вимог кримінального процесуального закону на підставі їх істотності з усього масиву можливих порушень; 2) встановлення ознак істотності порушень вимог кримінального процесуального закону; 3) формулювання переліку істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, що є безумовними підставами для скасування судового рішення.

*У підрозділі 1.2. «Сучасні уявлення про правову природу істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підставу для скасування чи зміни судового рішення, та методологічні засади їх дослідження»* здійснено аналіз сучасних положень, розроблених у працях, присвячених судовому провадженню з перегляду судових рішень загалом і провадженням в судах апеляційної та касаційної інстанцій зокрема; повноваженням судів апеляційної та касаційної інстанцій; системі підстав для скасування чи зміни судових рішень судами вищих інстанцій; порядку проведення судового розгляду у першій та апеляційній інстанціях та вимогам, які пред'являються до судових рішень, тощо.

На підставі такого аналізу встановлено, що, досліджуючи загальні питання перегляду судових рішень у кримінальному провадженні, переважна більшість авторів визначали і визначають до цього часу відповідне провадження, насамперед, як перевірку ухвалених судами нижчих інстанцій судових рішень з огляду на можливо допущену судом помилку (порушення) з метою забезпечення належного захисту та відновлення прав особи, які були порушені внаслідок цього.

При цьому, як у процесуальній літературі, так і у правозастосовній практиці переважно визнається тотожність між помилкою (неправильність в діях, оцінках) і порушенням (невиконання, недотримання чого-небудь), що знімає відповідальність з осіб, які допускають порушення закону, і за вчинення яких має наступати відповідальність, оскільки усе ж таки порушується закон, а не відбувається помилка закону. Обґрунтованість наведених міркування непрямо підтверджується й результатами проведеного опитування, відповідно до якого 66,1 % прокурорів та 42,5 % суддів вважають поняття «помилка при застосуванні кримінальних процесуальних норм» та «порушення вимог кримінального процесуального закону» синонімічними за змістом і характером.

Перевірка судових рішень, як і необхідність усунення допущеного порушення (виправлення судової помилки), на усіх етапах наукового дослідження обґрунтовуються необхідністю ефективного виконання завдань кримінального провадження, забезпечення належного захисту та відновлення прав учасників кримінального провадження, здійснення справедливого правосуддя.

Відповідно змістом інституту перегляду судових рішень визначаються система передбачених законом і здійснюваних відповідно до процесуальної форми дій і рішень суду та сторін з метою: запобігання порушення або незаконного та необґрунтованого обмеження конституційних прав і свобод осіб; відновлення та компенсації порушених прав; скасування або зміни тих судових рішень, які були ухвалені із порушеннями закону, відхиленнями від встановленої законом процесуальної форми.

Вказуючи на те, що методологічний підхід дослідження істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування чи зміни судового рішення, є міждисциплінарною стратегією осмислення цієї правової

категорії крізь призму певної світоглядної ідеї, через яку проходить процес її дослідження та інтерпретація отриманих результатів, проаналізовано основні методологічні підходи та їх функції у цьому науковому дослідженні.

Встановлено, що комплексне використання методів та принципів наукового дослідження істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування чи зміни судового рішення, дозволяє запобігти суперечності та спростуванню отриманих шляхом застосування різноманітного інструментарію результатів. Це забезпечує всебічність, повноту, об'єктивність дослідження, переконливість одержаних наукових результатів, що, у свою чергу, забезпечує досягнення поставленої мети та виконання сформульованих завдань.

**Розділ 2 «Сутність та причини істотних порушень вимог кримінального процесуального закону як підстави для скасування чи зміни судового рішення»** складається з трьох підрозділів, в яких розглядаються поняття та види, причини та умови істотних порушень вимог кримінального процесуального закону як підстави для скасування чи зміни судового рішення, а також форми істотних порушень вимог кримінального процесуального закону як безумовної підстави для скасування судового рішення.

У підрозділі 2.1. *«Поняття та види істотних порушень вимог кримінального процесуального закону як підстави для скасування чи зміни судового рішення»* вказується на те, що при дослідженні сутності підстав для скасування або зміни судового рішення акцент слід робити не на діях суду під час судового розгляду та ухвалення судового рішення, а на наслідках, до яких призвели ці дії, зокрема в контексті забезпечення законності, обґрунтованості, вмотивованості та справедливості судового рішення. Виходячи з цього, констатується, що питання визначення поняття підстав для скасування або зміни судового рішення, встановлення їх сутності, а також наявності чи відсутності у кожному конкретному випадку неможливо вирішити поза зв'язком із тими вимогами, які пред'являються законом до судових рішень.

Виходячи з цього, як підстава для скасування чи зміни судового рішення, розглядається порушення вимог закону, допущене на будь-якій стадії (будь-якому етапі) кримінального провадження. Основною ознакою такого порушення має бути його вплив на ухвалення судом законного, обґрунтованого, вмотивованого та справедливого судового рішення, що підтверджується результатами проведеного опитування (66,9 % прокурорів та 80,8 % суддів розглядають як підставу для скасування чи зміни судового рішення порушення вимог закону, допущене на будь-якому попередньому етапі кримінального провадження).

З урахуванням викладеного, підстави для скасування або зміни судового рішення в апеляційному та касаційному порядках визначаються як наявність обставин, передбачених кримінальним процесуальним законом і встановлених судом вищої інстанції, що свідчать про необхідність дослідження нових даних, які не були досліджені судом першої інстанції, а також допущене судом першої та/або апеляційної інстанції порушення вимог закону, і які призвели до незаконності та/або необґрунтованості та/або невмотивованості та/або несправедливості судового рішення, що обумовлює необхідність його скасування чи зміни.

З урахуванням вимог, які пред'являються КПК України до судових рішень, та з метою системного викладення підстав для скасування або зміни судового рішення запропоновано авторську редакцію частини 1 та 2 ст. 409 КПК України.

У результаті аналізу оціночного поняття «істотні порушення», доводиться обґрунтованість його використання, досліджуються прояви (форми) порушень вимог кримінального процесуального закону, що у правозастосовній практиці є доволі різноманітними.

Окрема увага приділяється дослідженню змістовного елементу істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування або зміни судового рішення, у відповідності до прецедентної практики Європейського суду з прав людини.

Вказується, що порушення вимог кримінального процесуального закону, констатовані Європейським судом з прав людини у рішеннях в справах проти України, можуть бути умовно поділені на порушення, що стосуються «якості» самого закону, які призвели до порушення інших його положень, а також порушення, пов'язані із конкретними правозастосовними актами суб'єктів владних повноважень, що були здійснені з порушенням вимог конкретних кримінальних процесуальних норм.

За результатами порівняльного аналізу вітчизняного та зарубіжного (насамперед, країн близького зарубіжжя) кримінального процесуального законодавства, а також дослідження наукових джерел, судових рішень вітчизняних судів апеляційної та касаційної інстанцій сформульовано авторське поняття істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування або зміни судового рішення.

У підрозділі 2.2. «*Причини та умови істотних порушень вимог кримінального процесуального закону як підстави для скасування чи зміни судового рішення*» послідовно аналізуються причини та умови істотних порушень вимог кримінального процесуального закону у контексті причини, умови і наслідку як категорій діалектики, що відображають найбільш загальні властивості і зв'язки, які притаманні усім матеріальним процесам.

Констатується, що причини порушень закону мають соціально-психологічний зміст (що підтверджується й результатами проведеного опитування, в якому переважна більшість опитаних респондентів (загалом більше 90 %) вказала саме соціально-психологічні фактори, як найбільш поширену причину порушень вимог кримінального процесуального закону). У свою чергу, зміст умов, що є супутніми для цього, може бути різноманітним: соціально-психологічним, економічним, правовим тощо.

Звертається увага на те, що незважаючи на здійснення на постійній основі низки заходів загального та персонального характеру, кількість порушень вимог кримінального процесуального закону уповноваженими державними органами та посадовими особами, як засвідчують дані правової статистики та аналітичні звіти суттєво не знижується, а за окремими напрямками – навіть збільшується.

Дослідження низки судових рішень, а також опублікованих узагальнень правозастосовної практики засвідчило, що переважна більшість порушень вимог кримінального процесуального закону могла не відбутись за належного ставлення

до виконання вимог закону безпосередньо посадовою особою, яка допустила таке порушення, а також бути усуненою за умови ефективного здійснення процесуального контролю та процесуального нагляду.

Доводиться, що обґрунтованість судового рішення нерозривно пов'язана із його вмотивованістю. Остання є складовою частиною обґрунтованості, її логічним і формалізованим завершенням. Судове рішення, будучи обґрунтовано-вмотивованим, повинно містити фактичні і формально-правові підстави сформульованих у ньому рішень, а також систему доводів, аргументів, міркувань фактичного, логічного та правового характеру на їх підтвердження.

*Підрозділ 2.3. «Форми істотних порушень вимог кримінального процесуального закону як безумовної підстави для скасування судового рішення»* присвячено аналізу правової сутності та формам (видам) тих істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, які визнаються безумовними підставами для скасування судового рішення.

Вказується на те, що з огляду на безпосередню відсутність у тексті ст. 412 КПК України слова «безумовні», у процесуальній літературі зустрічаються варіанти позначення ним і порушень вимог кримінального процесуального закону, і підстави для скасування судового рішення. Разом із тим, зазначається, що більш правильним є визначення характеру безумовних саме за підставами для скасування або зміни судового рішення, що відповідає системному тлумаченню ч. 1 та ч. 2 ст. 412 КПК України.

Констатується, що чинна редакція ч. 2 ст. 412 КПК України, яка закріплює форми істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, які є безумовними підставами для скасування судового рішення, є демонстрацією слідування традиціям і спадщині, зокрема процесуального законодавства часів Радянського Союзу.

У порівнянні з країнами, такими як Азербайджан, Грузія, Литва, Естонія, Республіка Білорусь, вітчизняний законодавець продемонстрував стабільну прихильність до усталеного з радянських часів нормативного врегулювання відповідних питань, фактично не змінивши ні визначення істотних порушень, ні підходів щодо їх диференціації та виділення тих, які є безумовними підставами для скасування судового рішення.

На тлі дискусії та пропозицій щодо відмови від встановлення переліку істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як безумовних підстав для скасування судового рішення, констатується відсутність більш-менш чіткого та усталеного підходу до формулювання критерію, відповідно до якого і здійснюється поділ істотних порушень на такі, що мають значення умовних для скасування або зміни та безумовних для скасування судових рішень підстав. Наявну у суб'єктів правозастосування складність із визначенням такого критерію демонструють і результати проведеного опитування, відповідно до якого значній частині опитаних прокурорів і суддів такий критерій не є зрозумілим (у середньому 10,7 %) і їм складно відповісти на це запитання (у середньому 66,3 %).

Поряд із цим, додаткового розвитку набуває обґрунтування нормативного закріплення переліку тих істотних порушень вимог кримінального

процесуального закону, які визнаються безумовними підставами для скасування судового рішення, а як критерій для їх виділення з-поміж інших істотних порушень, пропонується посягання в результаті їх вчинення на вихідні, фундаментальні начала змагального провадження – принципи рівності сторін та незалежності суду. Наводяться форми таких порушень.

Розглянуто ті форми істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, які відповідно до чинного КПК України є безумовними підставами для скасування судового рішення (ч. 2 ст. 412 КПК України).

З урахуванням викладеного, у загальному виді форми істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як безумовних підстав для скасування судового рішення, сформульовані як: 1) судове провадження здійснено за відсутності сторін, крім випадків, передбачених законом, а також, коли їх участь не є обов'язковою, а також інші випадки порушення рівності та змагальності сторін; 2) судове рішення ухвалено незаконним складом суду, а також інші випадки порушення незалежності суду.

Запропоновано авторську редакцію частини 1 та 2 ст. 412 КПК України.

## ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації на основі проведеного узагальнення і систематизації наукових уявлень про істотні порушення вимог кримінального процесуального закону, як підставу для скасування чи зміни судового рішення, сформульовано наукові положення, рекомендації та пропозиції, що відповідають вимогам наукової новизни, мають значення для науки й практики, зокрема:

1. У результаті розкриття генезису теоретичних уявлень та дослідження розвитку законодавства про істотні порушення вимог кримінального процесуального закону було встановлено, що досліджувана тема має багатоаспектний характер, оскільки поєднує в собі низку відносно самостійних наукових напрямів, пов'язаних із якістю та ефективністю правосуддя у кримінальному провадженні; властивостями судових рішень та вимогами, яким вони повинні відповідати та ін.

Ретроспективний огляд вітчизняного законодавства про істотні порушення вимог кримінального процесуального закону, як підставу для скасування чи зміни судового рішення, засвідчив, що сучасне розуміння цього правового явища є удосконаленою трансформацією тих правових положень, які зародились наприкінці XV століття.

Наукове дослідження істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування чи зміни судового рішення, від свого початку до сьогодні демонструє періодичну циклічність розвитку відповідно до тих правовідносин, що виникали та вимагали нормативного врегулювання на тому чи іншому історичному етапі, і фактично відбувалось у напрямі розкриття змісту та встановлення критеріїв оціночних понять, що використовувались при їх формулюванні, через: 1) виокремлення частини порушень вимог кримінального процесуального закону на підставі їх істотності з усього масиву можливих порушень; 2) встановлення ознак істотності порушень

вимог кримінального процесуального закону; 3) формулювання переліку істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, що є безумовними підставами для скасування судового рішення.

2. Встановлення методологічних засад дослідження системи істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування або зміни судового рішення, засвідчило необхідність комплексного використання методів та принципів наукового дослідження, що дозволяє запобігти суперечності та спростуванню отриманих шляхом застосування різноманітного інструментарію результатів. Це забезпечує всебічність, повноту, об'єктивність дослідження, переконливість одержаних наукових результатів, що, у свою чергу, забезпечує досягнення поставленої мети та виконання сформульованих завдань.

У результаті – виділено три основні напрями, які становлять цілісну картину наукових знань щодо предмета дисертаційного дослідження та сприяють формуванню поняття і видів істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування або зміни судового рішення.

Перший напрям пов'язаний із аналізом наукових уявлень про систему норм, порушення (невиконання, ігнорування) яких є приводом до розгляду питання про скасування чи зміну судового рішення. Для другого напрямку характерним є з'ясування правової природи та змісту такого порушення, встановлення в ньому ознак кримінального процесуального чи іншого правопорушення. Третій напрям полягає в дослідженні ступеню впливу порушень кримінального процесуального закону на нормальний перебіг кримінального провадження та виділення на цій основі видів таких порушень.

3. Істотними порушеннями вимог кримінального процесуального закону, в якості підстави для скасування або зміни судового рішення, визнано такі порушення вимог кримінального процесуального закону (у тому числі, неврахування практики Європейського суду з прав людини), які стали перешкодою для повного та неупередженого судового розгляду, застосування до кожного учасника кримінального провадження належної правової процедури і, як результат цього, – ухвалення судового рішення, що не відповідає визначеним законом вимогам, тобто є незаконним та/або необґрунтованим та/або невмотивованим та/або несправедливим.

При цьому, встановлено, що ухвалення судом такого судового рішення є наслідком невиконання судом відповідних процесуальних обов'язків, обумовлених повноваженнями суду на тому чи іншому етапі кримінального провадження, і представляє собою кримінальне процесуальне правопорушення, вчинене судом частіше з необережності (зокрема, недбалості). Це правопорушення виступає фактичною підставою кримінальної процесуальної відповідальності, а санкцією, що застосовується у цьому випадку, – скасування або зміна судового рішення.

4. Дослідження ступеню впливу істотних порушень кримінального процесуального закону на належний перебіг кримінального провадження дало підстави для виділення на цій основі таких їх видів: істотні порушення, що є

умовними підставами для скасування або зміни судового рішення; істотні порушення, що є безумовними підставами для скасування судового рішення.

5. Аналіз форм істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як безумовної підстави для скасування судового рішення, надав підстави для висновків про те, що:

а) виникнення дискусії та пропозицій щодо відмови від встановлення переліку істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як безумовних підстав для скасування судового рішення, ґрунтується на відсутності більш-менш чіткого та усталеного підходу до формулювання критерію, відповідно до якого і здійснюватиметься поділ істотних порушень на такі, що мають значення умовних підстав для скасування або зміни судового рішення, і таких, які мають значення безумовних підстав для скасування судового рішення;

б) розширення чи звуження переліку безумовних істотних порушень кримінального процесуального закону повинно здійснюватися з урахуванням досвіду правозастосовної діяльності та положень науки кримінального процесу;

в) зважаючи на фундаментальні права людини, з однієї сторони, та сутність справедливого правосуддя, зокрема в кримінальному провадженні – з іншої, істотними порушеннями вимог кримінального процесуального закону, що безумовно можуть перешкодити суду ухвалити законне, обґрунтоване, вмотивоване та справедливе судове рішення, слід вважати ті, які так чи інакше посягають на вихідні, фундаментальні начала змагального провадження – принципи рівності сторін та незалежності суду;

г) перелік форм істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як безумовних підстав для скасування судового рішення, загалом може бути сформульований у такому виді: 1) судове провадження здійснено за відсутності сторін, крім випадків, передбачених законом, а також, коли їх участь не є обов'язковою, а також інші випадки порушення рівності та змагальності сторін; 2) судове рішення ухвалено незаконним складом суду, а також інші випадки порушення незалежності суду.

6. У результаті дослідження характеру причин і умов істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування або зміни судового рішення, встановлено, що будь-яке порушення закону є результатом взаємодії соціально набутих особистих якостей індивіда та зовнішніх факторів. При цьому, провідну роль у такій взаємодії може відігравати або соціальне середовище (зовнішні фактори), або тип особистості суб'єкта правозастосування (внутрішні фактори).

Відповідно основним засобом недопущення істотних порушень вимог кримінального процесуального закону визнано професійну компетентність суб'єкта правозастосування, його особисте ставлення до вирішення поставленого перед ним професійного завдання.

7. Запропоновано такі зміни та доповнення до норм КПК України:

- частини 1 та 2 ст. 409 КПК України викласти у такій редакції:

«1. Підставою для скасування або зміни судового рішення при розгляді справи в суді апеляційної інстанції є наявність обставин, що свідчать про необхідність дослідження нових даних, які не були досліджені судом першої

інстанції, а також допущене судом першої інстанції порушення вимог закону, що призвели до незаконності та необґрунтованості та/або невмотивованості та/або несправедливості судового рішення.

2. Судове рішення підлягає скасуванню або зміні у разі наявності:

- 1) неповноти судового розгляду;
- 2) невідповідності висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження;
- 3) істотного порушення вимог кримінального процесуального закону;
- 4) неправильного застосування закону України про кримінальну відповідальність;
- 5) невідповідності призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого»;

- частини 1 та 2 ст. 412 КПК України викласти у такій редакції:

«1. Істотними порушеннями вимог кримінального процесуального закону є порушення (у тому числі, неврахування практики Європейського суду з прав людини), які стали перешкодою для повного та неупередженого судового розгляду, застосування до кожного учасника кримінального провадження належної правової процедури і, як результат цього, – ухвалення судового рішення, що не відповідає визначеним законом вимогам, тобто є незаконним та/або необґрунтованим та/або невмотивованим та/або несправедливим.

2. Судове рішення у будь-якому разі підлягає скасуванню, якщо:

- 1) за наявності обов'язкових підстав для закриття судом провадження в кримінальній справі його не було закрито;
- 2) судове провадження здійснено за відсутності сторін, крім випадків, передбачених цим Кодексом, а також, коли їх участь не є обов'язковою;
- 3) судове провадження здійснено за відсутності потерпілого, який не був належним чином повідомлений про дату, час і місце судового засідання, або який звернувся із заявою про забезпечення його участі у судовому засіданні та відкладення судового розгляду;
- 4) в основу судового рішення покладено докази, отримані внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження;
- 5) під час судового розгляду, ухвалення чи підписання судового рішення було порушено вимоги цього Кодексу щодо складу суду;
- 6) та в інших випадках порушення рівності та змагальності сторін, незалежності суду в конкретному кримінальному провадженні».

## **СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**

1. Безпала В.В. Поняття та система підстав для скасування або зміни судового рішення в апеляційному та касаційному порядкух. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 6. Т. 3. С. 108–111.

2. Безпала В.В. Істотне порушення вимог кримінального процесуального закону як підстава для скасування або зміни судового рішення. *Право і суспільство*. 2017. № 1. Ч. 1. С. 234–238.

3. Безпала В.В. Про причини та умови істотних порушень вимог кримінального процесуального закону. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2017. № 29. Т. 2. С. 127–130.

4. Безпала В.В. Істотні порушення вимог кримінального процесуального закону, як підстава для скасування або зміни судового рішення, в теорії та практиці кримінального провадження. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 3. С. 198–202.

5. Безпала В.В. Розвиток законодавства про істотні порушення вимог кримінального процесуального закону як підставу для скасування чи зміни судового рішення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2018. Вип. 51. Т. 2. С. 108–112.

6. Безпала В.В. Существенные нарушения требований уголовного процессуального закона в решениях и практике Европейского суда по правам человека. *Leges si Viata : международный научно-практический правовой журнал (Республика Молдова)*. 2017. № 5. С. 7–11.

7. Безпала В.В. Щодо істотності порушень вимог кримінального процесуального закону як підстави для скасування або зміни судового рішення. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 27–28 січн. 2017 р.)*. Львів. 2017. С. 19–22.

8. Безпала В.В. Скасування або зміна судового рішення як різновид санкцій кримінальних процесуальних норм. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 27–28 січн. 2017 р.)*. Запоріжжя. 2017. С. 89–93.

9. Безпала В.В. Істотні порушення вимог кримінального процесуального закону як підстава для скасування або зміни судового рішення: аналіз матеріалів судової практики. *Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 4–5 серп. 2017 р.)*. Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація. 2017. С. 54–59.

10. Безпала В.В. Безумовні істотні порушення вимог кримінального процесуального закону: нормативне врегулювання та судова практика. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 24 лист. 2017 р.)*. Київ, 2017. Ч. 2. С. 20–24.

11. Безпала В.В. Технічне фіксування судового кримінального провадження: практика й законодавчі ініціативи. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 10–11 серп. 2018 р.)*. Одеса, 2018. С. 80–83.

12. Безпала В.В. Про обґрунтованість судового рішення у контексті встановлення істотних порушень вимог кримінального процесуального закону. *Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 17–18 серп. 2018 р.)*. Львів. 2018. С. 17–21;

13. Беспала В.В. Дотримання законів логіки при використанні доказів у судових рішеннях: на прикладах судової практики. *Правові засади суверенного розвитку України в сучасних умовах* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 1–2 лют. 2019 р.). Київ. 2019. С. 47–52.

## АНОТАЦІЯ

**Беспала В.В. Істотні порушення вимог кримінального процесуального закону як підстава для скасування чи зміни судового рішення. – Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2020.

Дисертацію присвячено дослідженню генезису теоретичних уявлень та законодавства про істотні порушення вимог кримінального процесуального закону; встановленню методологічних засад дослідження системи істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування або зміни судового рішення; формулюванню поняття та визначення правової природи істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування або зміни судового рішення; визначенню видів істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як підстави для скасування або зміни судового рішення; виділенню форм істотних порушень вимог кримінального процесуального закону, як безумовної підстави для скасування судового рішення; розробці пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення законодавства та практики його застосування у контексті розглядуваних у роботі питань.

**Ключові слова:** перегляд судових рішень у кримінальному провадженні, судовий розгляд, апеляційне провадження, касаційне провадження, підстави для скасування або зміни судового рішення, істотні порушення вимог кримінального процесуального закону, кримінальне процесуальне правопорушення.

## АННОТАЦИЯ

**Беспала В.В. Существенные нарушения требований уголовного процессуального закона как основание для отмены либо изменения судебного решения. – Рукопись.**

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2020.

Диссертация посвящена исследованию генезиса теоретических представлений и законодательства о существенных нарушениях требований уголовного процессуального закона; установлению методологических основ исследования системы существенных нарушениях требований уголовного процессуального закона, как основания для отмены либо изменения судебного

решения; формулировке понятия и определения правовой природы существенных нарушениях требований уголовного процессуального закона, как основания для отмены либо изменения судебного решения, определению их видов; выделению форм существенных нарушений требований уголовного процессуального закона, как безусловного основания для отмены либо изменения судебного решения; разработке предложений и рекомендаций по усовершенствованию законодательства и практики его применения в контексте рассматриваемых в работе вопросов.

По результатам изучения доктринальных и нормативных источников, исследования правоприменительной практики, обобщение эмпирических данных установлено, что исследуемая тема имеет многоаспектный характер, поскольку сочетает в себе ряд относительно самостоятельных научных направлений, связанных с качеством и эффективностью правосудия в уголовном производстве; свойствами судебных решений и требованиями, которым они должны соответствовать; защитой прав, свобод и законных интересов участников уголовного судопроизводства; установлением «процессуальных фильтров» на апелляционный и кассационный пересмотр судебных решений; полномочиями судов апелляционной и кассационной инстанций; системой оснований для отмены или изменения судебных решений; установлением уголовной процессуальной ответственности; судебными ошибками и уголовным процессуальным правонарушениями.

Основания для отмены или изменения судебного решения в апелляционном и кассационном порядках определяются как наличие обстоятельств, предусмотренных уголовным процессуальным законом и установленных судом высшей инстанции, свидетельствуют о необходимости исследования новых данных, которые не были исследованы судом первой инстанции, а также допущенное судом первой и/или апелляционной инстанции нарушения требований закона, и которые привели к незаконности и необоснованности и/или немотивированности и/или несправедливости судебного решения, что обуславливает необходимость его отмены или изменения.

Существенными нарушениями требований уголовного процессуального закона признаны нарушения (в том числе, игнорирование практики Европейского суда по правам человека), которые стали препятствием для полного и объективного судебного рассмотрения, применения к каждому участнику уголовного производства надлежащей правовой процедуры и, как результат этого, – принятие судебного решения, которое не отвечает определенным в законе требованиям, то есть является незаконным и/либо необоснованным и/либо немотивированным и/либо несправедливым.

Осуществлена классификация существенных нарушений требований уголовного процессуального закона в зависимости от степени их влияния на надлежащий ход уголовного производства: существенные нарушения, являются условными основаниями для отмены или изменения судебного решения; существенные нарушения, являются безусловными основаниями для отмены судебного решения.

Обоснована необходимость усовершенствования норм УПК Украины путем внесения изменений, в частности в статьи 409, 412 УПК Украины.

**Ключевые слова:** пересмотр судебных решений в уголовном производстве, судебное рассмотрение, апелляционное производство, кассационное производство, основания для отмены либо изменения судебного решения, существенные нарушения требований уголовного процессуального закона, уголовное процессуальное правонарушение.

## SUMMARY

**V. Bezpala. Significant violations of requirements of the criminal procedural law as the basis for cancellation or change of the judgment. – Manuscript.**

The thesis for the scientific degree of Candidate of Law (Doctor of Philosophy), special field 12.00.09 – criminal process and criminalistics; forensics; criminal investigation. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2020.

The dissertation is devoted to the research of the genesis of theoretical ideas and legislation on significant violations of the requirements of the criminal procedure law; establishment of methodological bases of research of system of essential violations of requirements of the criminal procedural law as the basis for cancellation or change of the judicial decision; formulation of the concept and definition of the legal nature of significant violations of the requirements of the criminal procedural law as the bases for revocation or change of the judicial decision; identification of types of significant violations of the requirements of the criminal procedural law as grounds for revocation or change of the judicial decision; selection of forms of significant violations of the requirements of the criminal procedure law as an unconditional ground for revocation of a court decision; development of proposals and recommendations for improving the legislation and practice of its application in the context of the issues studied in the present research.

**Keywords:** review of court decisions in criminal proceedings, court proceedings, appellate proceedings, cassation proceedings, bases for revocation or changes of a court decision, significant violations of the requirements of the criminal procedural law, criminal procedural offense.